

KOXLEAR IMPLANTGA EGA BO'LGAN BOLALARDA O'QUV-NUTQIY BILUV KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Abdullayeva Umida Qahramonovna

Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Ushbu tezisda koxlear implantga ega bo'lgan bolalarda o'quv-nutqiy biluv ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan. Koxlear implantatsiyadan keyingi eshitish-nutq reabilitatsiyasi jarayonining o'quv faoliyati bilan integratsiyalashuvi, bunda yuzaga keladigan pedagogik qarama-qarshiliklar, shuningdek ularni bartaraf etishga qaratilgan individual-differensial yondashuvning nazariy zaruriyati asoslab berilgan. Muallif tomonidan o'quv-nutqiy biluv ko'nikmalari tushunchasining mazmun-mohiyati ochib berilgan hamda uning tarkibiy komponentlari tavsiflangan.*

Kalit so'zlar: *koxlear implant, o'quv-nutqiy biluv ko'nikmalari, pedagogik-psixologik asoslar, eshitish-nutq reabilitatsiyasi, individual-differensial yondashuv, korreksion-pedagogik texnologiya, maxsus pedagogika.*

Аннотация. *В данных тезисах раскрываются педагогико-психологические основы формирования учебно-речевых познавательных навыков у детей с кохлеарным имплантом. Обоснована теоретическая необходимость интеграции процесса слухоречевой реабилитации после кохлеарной имплантации с учебной деятельностью, а также применения индивидуально-дифференцированного подхода для преодоления возникающих педагогических противоречий.*

Ключевые слова: *кохлеарный имплант, учебно-речевые познавательные навыки, педагогико-психологические основы, слухоречевая реабилитация, индивидуально-дифференцированный подход, коррекционно-педагогическая технология.*

Abstract. *This thesis highlights the pedagogical-psychological foundations of forming educational-speech cognitive skills in children with cochlear implants. It substantiates the theoretical necessity of integrating the post-implantation hearing-speech rehabilitation process with learning activity, as well as applying an individually differentiated approach to overcome the resulting pedagogical contradictions. The author reveals the content of the concept of educational-speech cognitive skills and characterizes its structural components.*

Keywords: *cochlear implant, educational-speech cognitive skills, pedagogical-psychological foundations, hearing-speech rehabilitation, individually differentiated approach, correctional-pedagogical technology, special pedagogy.*

Kirish. *Zamonaviy surdopedagogika va maxsus psixologiya sohasida eshitishda chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarni reabilitatsiya qilishning eng samarali vositalaridan biri sifatida koxlear implantatsiya texnologiyasi tan olingan. Koxlear implant bolaga tovush dunyosini eshitish imkoniyatini beradi, biroq bu imkoniyat o'z-o'zidan bolaning nutqni anglash, fikrini*

ogʻzaki va yozma shaklda ifodalash hamda oʻquv topshiriqlarini mustaqil bajarish koʻnikmalariga aylanmaydi. Amaliyot va ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, koxlear implant oʻrnatilgan bola koʻp yillar davomida ham nutqni toʻliq tushuna olmasligi, eshitish xotirasi va diqqatida qiyinchiliklar sezishi mumkin.

Shu bois koxlear implantga ega bolalar bilan olib boriladigan pedagogik ish nafaqat eshitish va nutqni, balki bola bilish faoliyatining barcha jabhalarini – diqqat, xotira, idrok va tafakkurni – oʻquv jarayoni bilan uzviy bogʻliq holda rivojlantirishga qaratilishi lozim. Bunday yaxlit yondashuv oʻquv-nutqiy biluv koʻnikmalari tushunchasi orqali ifodalanadi, u eshituv-idrok, nutqiy-kommunikativ, kognitiv-bilish, talaffuz-fonetik va oʻquv-amaliy komponentlarning oʻzaro uygʻunlashuvini nazarda tutadi.

Ushbu tezisning maqsadi koxlear implantga ega bolalarda oʻquv-nutqiy biluv koʻnikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslarini ochib berish, bu jarayonda yuzaga keladigan pedagogik qarama-qarshiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishning nazariy yoʻllarini asoslashdan iborat.

Mavzuning dolzarbligi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti maʼlumotlariga koʻra, dunyoda har ming nafar yangi tugʻilgan chaqaloqning bir-ikkitasida chuqur eshitish nuqsoni aniqlanadi, bunday holatlarning katta qismida koxlear implantatsiya yagona samarali tibbiy-pedagogik yechim hisoblanadi. Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda koxlear implantatsiya qilingan bolalar soni izchil ortib bormoqda, biroq implantatsiyadan keyingi pedagogik qoʻllab-quvvatlash tizimi hali yetarli darajada ilmiy asoslanmagan.

Xususan, koxlear implantli bolalarning oʻquv-nutqiy biluv koʻnikmalarini shakllantirishga alohida pedagogik yoʻnalish sifatida yondashadigan, ularning individual eshitish-nutq xususiyatlarini hisobga oluvchi ilmiy-metodik tizimlarning yetishmasligi ushbu bolalarning umumtaʼlim muhitiga toʻliq integratsiyalashuvini qiyinlashtirmoqda. Koʻplab hollarda koxlear implantli bola oddiy qattiq eshitmaydigan bola sifatida qaraladi, bu esa uning oʻziga xos rivojlanish traektoriyasini eʼtiborsiz qoldirishga olib keladi.

Muammoning birinchi pedagogik qarama-qarshiligi koxlear implantatsiya natijasida bolaning eshitish imkoniyatlari kengayib borayotganligi bilan ushbu imkoniyatlarni yaxlit oʻquv-nutqiy biluv faoliyatiga transformatsiya qilishga qaratilgan korreksion-pedagogik texnologiyalarning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi oʻrtasida namoyon boʻladi. Ikkinchi qarama-qarshilik esa koxlear implantli bolalarning individual eshitish, nutqiy, kognitiv va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish zarurati bilan ularni kompleks diagnostika qilish hamda differensial pedagogik taʼsir koʻrsatish vositalarining yetishmasligi oʻrtasida kuzatiladi.

Shu munosabat bilan koxlear implantga ega bolalarda oʻquv-nutqiy biluv koʻnikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslarini ilmiy jihatdan asoslash, ularning tarkibiy komponentlarini aniqlashtirish hamda bu jarayonni individual-differensial yondashuv asosida tashkil etish zarurati mavzuning nazariy va amaliy dolzarbligini belgilaydi.

Xulosa. Oʻtkazilgan nazariy tahlil koxlear implantga ega bolalarda oʻquv-nutqiy biluv koʻnikmalarini shakllantirish alohida pedagogik-psixologik asoslarga tayanishi lozimligini koʻrsatdi. Bunday asoslar qatoriga bolaning eshitish-nutq rehabilitatsiyasi bosqichlarini oʻquv

faoliyati bosqichlari bilan uzviy bog‘lash, uning individual eshitish va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish, hamda pedagogik ta’sirni bola rivojlanishining “tinglash → farqlash → tanish → tushunish → gapirish” izchilligiga moslashtirish kiradi.

Xulosa qilib aytganda, koхlear implantga ega bolalarda o‘quv-nutqiy biluv ko‘nikmalarini shakllantirish alohida pedagogik-psixologik asoslarga tayangan, individual-differensial yondashuv asosida tashkil etilgan uzluksiz korreksion-pedagogik jarayonni talab etadi. Ushbu jarayonni ilmiy asoslash va tizimlashtirish koхlear implantli bolalarning ta’lim sifatini oshirish hamda ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Kelgusi tadqiqotlarda ushbu nazariy asoslar negizida ishlab chiqiladigan aniq pedagogik model va korreksion-pedagogik texnologiyaning amaliy samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выгодский Л.С. Основы дефектологии. – Санкт-Петербург: Лань, 2003. – 656 с.
2. Королева И.В. Реабилитация глухих детей и взрослых после кохlearной и стволомозговой имплантации. – Санкт-Петербург: КАРО, 2015. – 870 с.
3. Королева И.В. Прогноз эффективности слухоречевой реабилитации после кохlearной имплантации у детей младшего возраста // Дефектология. – 2002. – №4. – С. 28–39.
4. Зонтова О.В. Коррекционно-педагогическая помощь детям после кохlearной имплантации: Методические рекомендации. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 95 с.
5. Глухов В.П. Специальная психология. – Москва: Академия, 2015. – 320 с.
6. Мастюкова Е.М. Дети с нарушениями слуха: психология и педагогика. – Москва: Владос, 2017. – 288 с.
7. Muminova L.R., Nazarova D.A. Birgalikda eshitamiz, gapiramiz, o‘ynaymiz va o‘rganamiz. – Toshkent: Bookmany print, 2022. – 94 b.
8. Ziyayeva M.M. Maxsus pedagogika. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2019. – 260 b.
9. International Classification of Functioning, Disability and Health. – World Health Organization, 2001. – 223 p.
10. Dowell R.C., Dawson P.W., Dettman S.J. et al. Multichannel cochlear implantation in children: A summary of current work at the University of Melbourne // American Journal of Otology. – 1997. – №12 (suppl). – P. 137–143.
11. Fagan M.F., Pisoni D.B. Perspectives on multisensory experience and cognitive development in infants with cochlear implants // Scandinavian Journal of Psychology. – 2009. – №50. – P. 457–462.